

Immanuelkerk (tot 1957 Dorpskerk)

Bouw en verbouw kerkgebouw, toren en orgels in de Immanuelkerk onder de titel “Waar de Heer een woning vindt”

Inleiding

In 2021 begroeten wij een eeuweling, omdat het dan 100 jaar geleden is dat de toren bij de Immanuelkerk is gebouwd. Maar er zijn ook twee 40-jarige jubilarissen onder ons. Het Reil-orgel in de Immanuelkerk bestaat dit jaar 40 jaar, terwijl tegelijkertijd Erik-Jan van der Hel herdenkt dat hij 40 jaar dit prachtige instrument bespeelt.

Reden genoeg om eens terug te kijken wat er in het verleden is gebeurd en hoe het gekomen is dat wij nu bij deze jubilea kunnen stilstaan. Hierdoor krijgen zij een historisch kader. We doen dat onder de titel “Waar de Heer een woning vindt”. Woorden, vrij naar de tekst 1 Koningen 8: 29, waarnaar op de gedenksteen in de buitenmuur van de kerk (torenzijde) wordt verwezen.

Indeling

Via een heel korte historische schets van de beginjaren van onze kerk in de negentiende eeuw belanden we in de twintiger jaren van de vorige eeuw. Jaren waarin veel is opgestart en tot stand gekomen, waar we vandaag de dag nog gebruik van maken.

Vervolgens wordt aandacht besteed aan de orgels in het gebouw in de jaren twintig en vijftig en tenslotte aan het jarige Reilorgel in 1981.

Nieuwsgierig geworden? Lees dan verder, maar zie ook de bronnen die aan het eind van deze artikelenreeks worden genoemd. Daar heb ik dankbaar uit geput, maar ook naspeuringen in ons eigen archief leverden veel extra wetenswaardigheden op.

1. 1887-1921 Hoe het begon

Doleantie in Ermelo

De veertien mensen die in augustus 1887 in de stal van boerderij ‘De Heuvel’ van Willem van Loo bijeenkomen om zich te beraden over de situatie waarin de kerk is terecht gekomen, kunnen in de verste verte niet vermoeden dat elf jaar later een gemeentevergadering zal besluiten om een kerkgebouw van steen te laten bouwen.

Eerder in 1887 is een oproep gedaan: *“allen die de afwerping van het juk der synodale hiërarchie voor noodzakelijk houden, en behoefte gevoelen om den treurigen Kerkelijke toestand, ook in Ermelo, onder biddend opzien tot den Heere, onze God, met elkaar te bespreken, worden uitgenodigd bijeen te komen ten huize van Willem van Loo te Veldwijk.”*

In vervolg hierop wordt in september 1887 een kerkenraad gekozen en broeders in het ambt bevestigd. De kleine gemeente, bestaande uit circa vijftig gelovigen, komt in die tijd samen in de stal van een boerderij.

Er wordt naar mogelijkheden gezocht voor een eigen onderkomen. Eén van de gemeenteleden, de heer M.J. Chevallier heeft veel grond in zijn bezit. Uit zijn bossen stelt hij hout beschikbaar om een loods bouwen, die in oktober 1887 in gebruik wordt genomen als ‘houten hulp- of noodkerk’. Het krijgt de bijnaam “De Arke Noach”. Het gebouwtje verrijst op de plek waar tot 2018 school De Wegwijzer staat en in 2020 een appartementencomplex met dezelfde naam is gebouwd.

Bouw en verbouw

De gemeente groeit en het houten gebouwtje wordt te klein. Na ruim elf jaar besluit de gemeentevergadering op 13 april 1898 dat er een kerk van steen zal worden gebouwd. Geld voor een orgel is er niet, zodat de gemeentezang onder leiding van een voorzanger blijft.

De eerste steen van de nieuwe kerk wordt op 19 augustus 1898 gelegd door Willem van Loo, één van de initiatiefnemers van de plaatselijke Doleantie destijds. In maart 1899 wordt de kerk in gebruik genomen. Hij biedt plaats aan 350 kerkgangers en heeft een klein torentje. Bijna zestig jaar lang zal het bekend staan als de Dorpskerk.

Ruim een jaar later, op Dankdag 1900, krijgt de gemeente de beschikking over een redelijk tweedehands orgel, voor de prijs van f. 1.000,--. Tot organist wordt benoemd M. Pegman, hoofd van de school te 's Heerenloo.

In 1905 is de kerk alweer te klein. Op dat moment beschikken slechts 29 gezinnen over één vaste plaats. De oplossing is de bouw van een gaanderij, te bereiken via het portaal bij de ingang onder de toren. Dat levert 130 nieuwe zitplaatsen op.

Kerk, toren en/of orgel?

In de jaren twintig van de vorige eeuw ziet de kerkenraad zich geplaatst voor de vraag of er een nieuw orgel moet komen of dat het kerkgebouw weer vergroot moet worden. Een verbouwing alleen wordt geraamd op f. 42.000--. Een toren erbij kost f. 8.000, --. Dat is samen f. 50.000, --. Een nieuw orgel kost daar boven op nog eens f. 10.000,--. Totale bouwkosten dus f. 60.000,--.

Er is een plan voor uitbreiding, waardoor beneden 704 zitplaatsen en boven 209 zitplaatsen ontstaan, een winst van 300 zitplaatsen.

In februari 1921 wordt een rondgang door de gemeente gehouden en het resultaat is boven verwachting. De 'contributies' worden verhoogd van f. 5.435,-- tot meer dan f. 10.000,--, een verdubbeling! Aan giften komt een bedrag van ruim f. 4.000,-- binnen. Op de uit te schrijven obligatielening wordt onmiddellijk voor f. 44.000,-- ingetekend. Ondanks deze offers blijven de kosten tegenvallen en meent de kerkenraad niet op de bouw van een toren te moeten aandringen, tenzij alsnog de nodige middelen worden verschaft.

Bij de overwegingen speelt mee dat prof. Dr. Bavinck heeft geschreven "In het algemeen eischt de architectonische wet overal het monarchale systeem .... Een kerk wordt voltooid in een toren." Tijdens de gemeentevergadering op 23 mei 1921 blijkt dat veel van de aanwezigen sterk geporteerd zijn voor een toren.

Terzijde, even voor de jongere lezers: Herman Bavinck is evenals Abraham Kuyper één van de voormannen van wat destijds 'de kleine luyden' wordt genoemd. Een emanciperende beweging aan het eind van de 19e en het begin van de 20e eeuw. Kuyper en Bavinck maakten zich sterk voor de 'eenvoudige' mensen omdat deze voor hun geestelijke vorming zo belangrijk zijn geweest.

Er wordt spontaan een 'torencommissie' gevormd, die binnen enkele dagen nog meer toezegging uit de gemeente krijgt. Een bedrag van nog eens ruim f. 1.200,-- aan giften en een extra contributieverhoging van f. 650,--. Dan staat de kerkenraad niets meer in de weg om de bouw aan te besteden.

Tijdelijk onderkomen

Op 26 juni 1921 vindt, met een Avondmaalsviering, de laatste dienst in het bestaande kerkgebouw plaats. Voor zo lang het nodig is kan de gemeente in het kerkgebouw van Veldwijk samenkomen. De ziekenbarak mag als vergaderzaal en catechisatielokaal worden gebruikt, dit alles geheel gratis.

2. 1921 Torenbouw

Laten we een toren bouwen

Nu er eindelijk met de bouw van de toren kan worden begonnen wordt er ook hard aan doorgewerkt. De hoogte ervan moet 37 meter worden. De bouw verloopt voorspoedig want al op 28 juli 1921 kan de eerste steen worden gelegd. Er vindt een bijeenkomst plaats aan de voet van wat de toren moet worden. Nadat Ds. Van Halsema het laatste vers van de berijmde Tien Geboden heeft laten zingen krijgt Willem van Loo het woord. Deze verklaart dat hij *'wegens ouderdom dit voorbij had willen laten gaan, maar vanwege de sterke drang vanuit de kerkenraad, toch heeft besloten dit te doen.'* Vervolgens spreekt hij over verleden, heden en toekomst. Hij memoreert het ontstaan van de kerk in de jaren tachtig van de 19^e eeuw en zegt thans te staan bij een toren *"die naar boven gaat en ons de weg wijst tot de Vader der lichten, van wien alle goede en volmaakte gaven komen."* Over de toekomst zegt Van Loo dat deze in Gods hand is, ondanks de bespiegelingen die wij mensen graag maken.

De bijeenkomst die door 'een talrijke schare' wordt bijgewoond, wordt beëindigd met het zingen van Psalm 27 vers 1 en dankzegging. Op aandringen van W. van Loo gaat ook een 'Klokkencommissie' aan het werk om ook een luidklok en een uurwerk in de toren aan te kunnen brengen.

Deze torenbouw levert gelukkig geen spraakverwarring op en kan voor het eind van het jaar worden afgerond. Het bouwwerk kan worden compleet gemaakt met een uurwerk en een luidklok. De laatste is gegoten door de fa. H.G. van Bergen te Heiligerlee. Het opschrift luidt "Ter noodiging tot het geklank van Godes Woord uit Ermelo's Gereformeerde Kerk geschonken onder de leiding van W. van Loo, 1921"

Letterlijk aan het eind van het jaar, op 31 december, vindt na kerkdienst overdracht van de luidklok plaats door W. van Loo die, voortvarend als hij is, pleit voor 'gekleurd glas' in de ramen. Hierop wordt een commissie 'Gekleurde ramen' ingesteld. Het is uiteindelijk glas in lood geworden, omdat gekleurd glas zou gaan verschieten. In 1922 komt dit gereed.

Twee gedenksteden,

Links en rechts aan de voet van de toren zijn twee gedenksteden aangebracht. De eerste, als herinnering aan de eerstesteenlegging van de kerk op 19 augustus 1898, verwijst naar 1 Koningen 8: 29a "Dat Uwe oogen open zijn, nacht en dag over dit huis, over deze plaats, van dewelke Gij gezegd hebt: Mijn Naam zal daar zijn." Aan deze tekst is de titel van deze serie ontleend.

De tweede steen houdt de gedachtenis levend aan de eerstesteenlegging van de toren op 28 juli 1921. Hierop staat de tekst Psalm 48: 13-15, waar te lezen is "Gaaf rondom Zion, en omringt haar; telt hare torens; zet uw hart op hare vesting; beschouwt onderscheidenlijk hare paleizen, opdat gij aan het navolgende geslacht vertelt. Want deze God is onze God eeuwiglijk en altoos; Hij zal ons geleiden tot den dood toe."

Kerk- en orgelbouw

Het zal tot 10 augustus 1922 duren voor de kerk weer in gebruik kan worden genomen, maar dan is het ook dubbel feest. 's Middags om 16.00 uur vindt de overdracht van het orgel plaats, 's avonds om 19.00 uur die van het nieuwe kerkgebouw met meer dan 1000 zitplaatsen. Ds. van Halsema bepaalt zijn gehoor bij de woorden uit 1 Corinthe 3: 9 'Gods gebouw zijt gij'

Naar mij later bekend is geworden hebben de kinderen van Willem van Loo na diens overlijden een Statenbijbel uit 1686 aan de kerk geschonken, waarin de volgende aantekening
Deze Statenbijbel is aan de Gereformeerde Kerk te Ermelo, ten gebruike op de kansel bij de bediening des Woords in het kerkgebouw aan de Stationsstraat geschonken uit de nalatenschap van hun vader door de Erven van Willem van Loo, geboren te Ermelo 26 juli 1844, aldaar overleden 11 maart 1922, sedert de reformatie der kerk in augustus 1887 Ouderling der gemeente gedurende de jaren 1887-1902, 1904-1907, 1909-1912, 1914-1916 en 1918-1921.

In een tweede aantekening is te lezen

Voor het eerst uit deze Bijbel het Woord bediend door Ds. B. van Halsema, met een predicatie over 1 Corinthe 3: 9 (laatste woorden), op Donderdagavond 10 augustus 1922 bij gelegenheid van de ingebruikneming van het nieuwe kerkgebouw aan de Stationsstraat, waarvan de "eerste steen" was gelegd door broeder Willem van Loo op Donderdag voormiddag 28 juli 1921.

De kosten van de verbouwing, inclusief de aanschaf van een orgel hebben f. 160.000,-- bedragen. Op 4 december 1925 neemt de kerkenraad het besluit om voor het jaar 1926 het klokluiden en het onderhoud van het torenuurwerk op te dragen aan fa. Tempel

Luidklok

Ruim twintig jaar zal de luidklok zijn uren slaan en de gelovigen oproepen om naar de kerk te komen. Tot halverwege de Tweede Wereldoorlog, want op 6 februari 1943 wordt de klok door de bezetter verwijderd en afgevoerd naar Duitsland om te worden omgesmolten voor het maken van kanonnen. Na de oorlog leeft de wens om zo spoedig mogelijk weer de klok horen luiden. Er komen spontane giften uit de gemeente binnen. De landelijke overheid levert een bijdrage van f.1.500,-- en in 1947 kan een nieuwe luidklok worden aangeschaft. Deze is vrijwel gelijk aan de oude maar wat zwaarder in gewicht. De diameter bedraagt 103 cm.

Het opschrift aan de ene kant herinnert aan de vorige luidklok met de Romeinse cijfers MCMXXI – MCMLIII. Aan de andere kant staat te lezen 'Voce priore vi Teutonia ablata ad aggregationem populi dei rursus voco' Dit betekent: 'Werd de eerste stem door Teutoons (Duits) geweld weggehaald, tot de vergadering van het volk van God roep ik opnieuw op.' En die roep klinkt tot op de huidige dag.

Eeuwfeest

Een eenvoudige rekensom leert ons dat de toren van de Immanuelkerk dit jaar dus gedurende 100 jaar, aanvankelijk zowel een baken in het landschap, als een 'vingerwijzing naar de hemel' is. Met een onderbreking van enkele jaren worden de gelovigen al een eeuw lang iedere zondag hoorbaar opgeroepen 'tot de vergadering van het volk van God'.

3. 1900-1960 Orgels in de Dorpskerk

1900

In het begin van dit artikel was al te lezen dat in 1900 de gemeente een redelijk tweedehands orgel kan aanschaffen voor een bedrag van duizend gulden. Dat is echter zo langzamerhand aan vervanging toe en kan in 1921 worden verkocht aan de firma Bouwman te Nijkerk, die het zonder kosten in rekening te brengen komt afbreken en afvoeren.

Twintiger jaren

In de jaren twintig staat men dan voor de vraag of er een nieuw orgel moet komen of dat het kerkgebouw weer vergroot moet worden. De kosten voor een nieuw orgel worden geraamd op f. 10.000,--.

Door de grote offerbereidheid van de gemeente kan echter, eveneens in 1920, aan N.V. Vereenigde kerkorgelfabrieken te Aalten, opdracht worden gegeven voor de bouw van een kerkorgel voor f. 8.500,--. Het wordt een pneumatisch orgel met zwelkast, elektrische windvoorziening, 2 klavieren, 25 registers en 11 drukknoppen.

Door het rustige front geeft het instrument een aangename indruk. Ook heeft het een warme klank. Bij de ingebruikname wordt het als eerste bespeeld door de directeuren van de orgelfabriek, W. te Gussinkloo en J. Elbertse. Organist voor de begeleiding van de gemeentezang in 1922 is H. Leene Jzn.

Reeds in 1924 zijn er werkzaamheden aan het orgel. Er vindt een flinke uitbreiding plaats, waarna de dispositie als volgt is:

- Hoofdmanuaal: bourdon 16, prestant 8, salicionaal 8, roerfluit 8, holpijp 8, octaaf 4, octaaf 2, cornet 5, trompet;
- Bovenmanuaal: vioolprestant 8, dolce 8, aeoline 8, vox celeste 8, fluit dolce 4, fluit harp 8, woudfluit 1, basson hobo 8;
- Pedaal: subbas 16, cello 8.

Het instrument, met meer dan 1100 pijpen, wordt niet alleen in de eredienst gebruikt, maar er worden ook concerten op gegeven waar veel belangstelling voor is.

Vijftiger jaren

Meer dan dertig jaar doet het instrument dienst en begeleiden organisten de gemeentezang. In de jaren vijftig van de vorige eeuw is echter zowel het kerkgebouw als het orgel aan een opknapbeurt toe. Het orgel vertoont veel gebreken en restauratie is meer dan dringend noodzakelijk. Er zijn contacten met de 'Electr. Kerk- en Concertorgelfabriek Valckx & Van Kouteren & Co.' te Rotterdam en de Gereformeerde Organistenvereniging (GOV).

In 1953 wordt een brief aan de GOV geschreven *“dat het orgel wordt gerestaureerd en dat naar de oorspronkelijke bedoeling dit zal worden gedaan door de fa. Valckx & Van Kouteren. Aangezien dit echter een Rooms-Katholieke firma is zijn hiertegen bezwaren ingekomen. De kerkenraad heeft de CvB opdracht gegeven bij de GOV te informeren naar Protestantse orgelbouwers. Maar die moeten qua werkzaamheden minstens net zo goed, of beter, zijn dan de fa. Valckx & Van Kouteren.”*

De soep wordt echter niet zo heet gegeten, want de kerkenraad besluit op 15 december 1954 aan de fa. Valckx & Van Kouteren opdracht te geven tot restauratie en uitbreiding van het orgel.

Op 4 januari 1955 wordt een contract ondertekend voor het demonteren, restaureren en uitbreiden van het orgel met bijlevering van de benodigde materialen, voor een bedrag van f. 16.029,--.

Van Dorpskerk naar Immanuelkerk

Voordat we verder lezen even een klein inkijkje in die periode van de vijftiger jaren. Het gaat in die tijd op de kerkenraad o.m. over het benzineverbruik en de onderhoudskosten van de brommers (bromfietsen) van de predikanten.

Het is ook de periode dat de Immanuelkerk zijn huidige naam krijgt. Daarover is in ons archief niets spannends te vinden. In de notulen van de Brede kerkenraad van 11 juli 1957 staat te lezen:

‘De Commissie van Beheer stelt verschillende zaken aan de orde:

7. Naamgeving. Besloten wordt het nieuwe kerkgebouw Maranathakerk te noemen; de dorpskerk wordt Immanuelkerk.’

Nog dezelfde maand stelt de CvB vast dat de kerkenraad tot deze naamgeving heeft besloten.

Het Valckx & Van Kouteren orgel houdt het ruim dertig jaar vol, maar zal begin tachtiger jaren plaats maken voor het huidige orgel.

4. 1978 Het orgel in de Immanuelkerk: Voorbereiding

Koninklijk instrument

Dan nu de schijnwerpers op het huidige koninklijke instrument, dat al gedurende veertig jaar met liefde en plezier door verschillende organisten wordt bespeeld en door velen beluisterd.

Adviseur

De commissies die zich bezighouden met de aanschaf en bouw van het nieuwe orgel kunnen zich terzijde laten staan door niemand minder dan Klaas Bolt, organist van de Bavokerk te Haarlem en landelijk en internationaal erkend adviseur op het gebied van orgelbouw.

Eén van zijn eerste adviezen is het orgel te verplaatsen naar de oostzijde (torenkant). Er moet dan weliswaar een galerij verdwijnen, maar tegenover het liturgisch centrum (aan de zuidzijde) kan een nieuwe komen.

Het orgel kan dan worden gebouwd op een oksaal dat ruimte biedt aan het grote kerkorgel. Het oksaal, ook wel orgeltribune of orgelgalerij genoemd, is een balkon aan een zijde van het schip van een kerk.

Akoestiek

Op 28 april 1978 bezoekt Klaas Bolt de Immanuelkerk. In zijn daar op volgend advies gaat hij uitvoerig in op de akoestiek in het kerkgebouw. Vanwege het belang van het plafond bij de voortplanting van geluidsgolven van het orgel adviseert hij massief hout, zonder kieren i.p.v. de huidige bekleding. Voor de plaats van het orgel beveelt hij de torenkant van de kerk aan omdat (o.a.) daar de klank goed in de hoofdruimte kan uitstralen. Ook kunnen zonnestralen het instrument dan niet zo gemakkelijk bereiken en de stemming beïnvloeden. Ten aanzien van vloer en muren volgt eveneens een gedegen advies, evenals voor het meubilair i.v.m. de nagalmtijd. Tenslotte wordt de veronderstelling uitgesproken dat *“het ongetwijfeld mogelijk zal zijn om een verstandig compromis te vinden tussen de eisen van het heden en de erfenis van het verleden.”*

De renovatiecommissie vraagt advies aan Bouwakoestisch Adviesbureau Moolhuizen. In een rapport van 2 mei 1978 constateert dit bureau aan het eind dat *“samenvattend gesteld moet worden dat de huidige vorm en afwerking van de kerk en de niet ongelimiteerde financiële middelen beperkingen opleggen aan de te bereiken akoestische kwaliteit.”*

Elektronisch of mechanisch

Zowel de orgel- als de renovatiecommissie voelen niet voor een elektronisch orgel, maar geven de voorkeur aan een mechanisch pijporgel. De commissie van beheer acht de aanschaf van een mechanisch pijporgel alleen verantwoord, als de beslissing over de vijfde predikantsplaats wordt uitgesteld. Het moderamen sluit zich aan bij dit advies. Sommigen vinden dit echter een pijnlijke beslissing, omdat het pastorale werk voortgang moet hebben. Ook voor een aantal gemeenteleden is dit een brug te ver.

Met enkele tegenstemmen besluit de KAZ toch om aan de e.v. brede kerkenraadsvergadering voor te stellen tot aanschaf van een mechanisch pijporgel over te gaan en de beslissing over een vijfde predikantsplaats uit te stellen, totdat inzicht is verkregen in de totale kosten van de renovatie.

Op de Brede kerkenraadsvergadering van 30 augustus 1978 worden de plannen in het bijzijn van orgelcommissie en adviseur besproken. Hoofdorganist J. Oosterbeek vertelt dat in het hele land orgels zijn bespeeld en bekeken. Nadat meerdere orgelbouwers zijn benaderd is met de fa. Reil te Heerde in zee gegaan. Daarbij gaat de voorkeur uit naar het voorbeeld van een bestaand orgel *“omdat je dan weet wat je krijgt.”* Bovendien gaat een dergelijk gebouwd instrument honderden jaren mee. Een modern orgel is korte tijd interessant, de waarde van een historisch orgel blijft, maar neemt ook toe.

Een echt orgel

De fa. Reil brengt op 11 december offerte uit voor een nieuw orgel, uitgaande van het Hinsz-orgel te Tzum voor f. 293.895,--.

Op 19 december vergadert de KAZ daarover. Het gaat om een *“historisch”* orgel, gebouwd naar een voorbeeld van een achttiende-eeuws orgel in de NH-kerk te Tzum (Fr.). Kosten ca. f. 300.000,--. Ongeveer de helft kan uit de aanwezige eigen middelen worden betaald, terwijl voor de andere helft een lening moet worden afgesloten. Dit wordt financieel verantwoord onderbouwd.

Besloten wordt aan de fa. Reil de voorlopige opdracht te geven, maar men wil dit niet buiten de gemeente om doen. Een gemeentevergadering wordt vastgesteld op woensdag 27 december 1978, zodat de definitieve opdracht nog voor 1 januari kan worden gegeven.

Tijdens de gemeentevergadering wordt voor de pauze een toelichting op de plannen gegeven. Na de pauze volgt een langdurige bespreking over elektronisch orgel (goedkoper) tegenover een mechanisch pijporgel ("Tets voor de speciale liefhebbers", "Horen de gemeenteleden het verschil wel", zo wordt gevraagd.) Er wordt op gewezen dat de ervaring in de Maranathakerk anders is. Daar was men blij toen er eindelijk over een "echt orgel" kon worden beschikt. (Het Leeflangorgel in 1969).

Tenslotte stemt de vergadering met 55 stemmen voor en 11 tegen in met het voorstel van de KAZ, waarna de opdracht aan de fa. Reil op 29 december 1978 wordt gegeven.

Het Orgelfonds beschikt op 31 december 1978 over f. 133.612,98.

5. 1979-1981 Het orgel in de Immanuelkerk: Bouw

Nogmaals de akoestiek

De geluidsvoortplanting in de kerkzaal houdt de gemoederen nog steeds bezig. Op 15 juni 1979 uit de orgelbouwer zijn zorgen er over vanwege de stoffering van het liturgisch centrum (een geluidsspons), de gordijnen en het tapijt. Zijn opvattingen worden, bij brief van 28 juni 1979, volledig gedeeld door de orgeladviseur Klaas Bolt die daarbij betoogt *dat de gemeente erin geslaagd is de benodigde gelden bijeen te vergaren voor de bouw van een mooi en uniek instrument, maar dat tegelijkertijd voor dit instrument de broodnodige helderheid en diffusiteit van de akoestiek teniet wordt gedaan.* Hij vraagt zich daarbij af of de offervaardigheid en inspanningen om het orgel optimaal te laten klinken, nog wel zin hebben.

Beide brieven worden doorgespeeld naar de orgelcommissie, die bij brief van 7 augustus 1979 met verbazing reageert omdat, *zonder de commissie te raadplegen, beslissingen zijn genomen over de akoestiek, die zeker mede op het terrein van de commissie liggen.* De hoop wordt uitgesproken dat de kerkenraad eveneens geschrokken zal zijn door deze brieven en dat nog tot een nadere overweging zal worden gekomen.

Zowel de orgelbouwer, de adviseur als de commissie krijgen op 14 september 1979 van de KAZ een gelijkkluidend antwoord *"dat men van de renovatiecommissie heeft vernomen dat de akoestiek een heel moeilijke aangelegenheid is en dat daaraan veel aandacht is besteed. Enerzijds moet rekening worden gehouden met het orgel en anderzijds met hetgeen op het liturgisch centrum wordt verricht. Voor de geluidsapparatuur is Philips ingeschakeld en voor de akoestiek een speciaal bureau op dit gebied. In goed overleg met de adviseurs en de architect heeft de renovatiecommissie gedaan wat mogelijk is en naar we hopen komt er een bevredigend resultaat."*

Wel of geen koppeling

Nadat op 22 mei 1979 het contract met de fa. Reil officieel is ondertekend (het gaat om een bedrag van f. 293.895,-) kan met de voorbereidingen voor de bouw worden begonnen.

Een jaartje later, op 14 maart 1980, bericht de orgelcommissie dat *"bij de bouwwerkzaamheden van het orgel nog enige zaken zijn geregeld, waarover nog wat twijfel bestond. Het originele instrument in Tzum bevat nl. geen koppelininstallatie van rugwerk naar pedaal. Zo'n koppeling is echter heden ten dage zo gebruikelijk, dat wij hier wél van uit waren gegaan bij de samenstelling van de pedaaldispositie. Het inbouwen van zo een installatie kan alleen geschieden door wijziging van de mechaniek, hetgeen de speelaard zeer benadeelt en tevens de kopie aantast. De commissie is zo vrij geweest te besluiten, om deze redenen, geen koppeling toe te passen en hij heeft de orgelmaker verzocht een offerte te maken voor de uitbreiding van het pedaal met een zacht 8-voets register, omdat dit de belangrijkste stem is die wij in dit geval zouden missen.*

Het verheugt de commissie dat de gelden voor deze uitbreiding, f. 4.602,-, inmiddels uit particuliere bron en initiatief bij elkaar zijn vergaard, zodat de kerk er geen rekening voor ontvangt."

De commissie van beheer deelt, bij brief van 3 april 1980, in die vreugde en dankt de commissie ook voor de inspanningen die aan de gift ten grondslag hebben gelegen.

Opbouw

Begin december 1980 wordt begonnen met de opbouw van het nieuwe orgel. Het Steevens/Hinszorgel in Tzum (Fr.) werd als voorbeeld genomen. Het "kopiëren" van oude historische instrumenten komt vaker voor en niet alleen in de orgelbouw. De gedachte erachter is om te proberen de geheimen te achterhalen van de, in dit geval, 18^e-eeuwse orgelbouw en om het hoogstaande niveau van die tijd te

vertalen naar nieuwe instrumenten. Naar verluid is orgelbouwer Reil daar buitengewoon goed in geslaagd. Het instrument kan worden beschouwd als een mijlpaal in de orgelbouw van de tweede helft van de 20^e eeuw.

Ingebruikname

Op donderdag 18 juni 1981 draagt de orgelcommissie, bestaande uit de heren Brons, Van der Hel, Hofman en Oosterbeek, het nieuwe orgel over aan de kerkenraad.

Dat gebeurt in een stijlvolle, door velen bezochte, bijeenkomst die wordt aangeboden aan *“ieder die de moeite nam informatie over dit orgel te willen horen en van de verscheidene mogelijkheden kennis te nemen”*, aldus Ds. A. van Asselt in zijn verslag in het kerkblad.

Hij leidt ook deze feestelijke avond waarop Gert van der Hel met een informatieve en tegelijk humoristische speech namens de orgelcommissie het instrument overdraagt.

De orgelbouwers Albert en Han Reil vertellen over het orgel en demonstreren de mogelijkheden. Dat laatste gebeurt ook door de heer Stef Tuinstra, die de door ziekte getroffen adviseur Klaas Bolt vervangt. Organist Jan Oosterbeek speelt enige delen uit de Valeriussuite van Willem Vogel.

6. 1982-2009 Het orgel in de Immanuelkerk: Afronding

Adviseur rondt af

26 november 1981 schrijft adviseur Klaas Bolt dat het orgel geheel is gebouwd conform de offerte van de fa. Reil van 11 december 1978 en latere beslissingen inzake de uitbreiding van het pedaal. Hoewel hij nog wat bedenkingen heeft, besluit hij de brief met *“Samenvattend kan worden gezegd dat dit orgel behoort tot de fraaiste en belangrijkste nieuwe instrumenten van de laatste jaren. Daarvan getuigt ook de grote belangstelling van de zijde van organisten en orgelliefhebbers voor dit instrument en de veelal gunstige tot enthousiaste reacties. Naar mijn overtuiging zal dit instrument, mede door zijn ademende en levendige windvoorziening en vocale kwaliteiten – mits goed bespeeld – belangrijke impulsen aan de gemeentezang kunnen geven en dat is toch wel verreweg zijn belangrijkste taak!. Ik mag u dan ook van harte gelukwensen met deze aanwinst in uw mooie neo-laatgotische kerkgebouw.”*

Meer dan landelijke bekendheid

Het orgel krijgt landelijke en internationale bekendheid. Regelmatig worden concerten gegeven door organisten uit het hele land, zoals Dr. Ewald Kooiman, Jan Jongepier en Klaas Bolt. Ook komen er veel bezoekers om het orgel te bekijken en te bespelen. Uit Europa maar ook uit Amerika en zelfs Japan.

In april 1982 verschijnt een artikel van Peter van Dijk in maandblad “Het orgel”, het blad van de Koninklijke Nederlandse Organistenvereniging. In dit artikel schrijft Van Dijk over het orgel in de Immanuelkerk *“het zou in de orgelbouwontwikkeling sedert 1945 weleens een mijlpaal kunnen zijn.”* Eveneens in 1982 wordt een grammofoonplaat gemaakt van het orgel met organist Peter van Dijk e.a. musici. Ook vinden in datzelfde jaar radio-opnames van een concert plaats met organist Fred Sollie, dat op 7 september 1983 wordt uitgezonden.

De opbrengst van het verjaardagfonds wordt voor het orgel gebruikt. Ook is er een legaat van ruim f. 13.500,-. Met de reservering in het orgelfonds, giften en de opbrengst van diverse acties is het orgel begin 1987 geheel betaald.

In 1995 maakt Erik-Jan van der Hel een Cd-opname op het orgel. In 1999 noemt de Zweedse organist Hans Davidsson, tijdens een lezing op een Internationaal Symposium in Groningen, het Reil-orgel een *“belangrijk instrument”*.

In 2001 wordt de twintigste verjaardag gevierd. In de middagdienst van 24 juni wordt daar aandacht aan geschonken. Daarnaast bereiden de organisten een aparte avond voor.

In 2008 wordt een tweede spaanbalg aan het orgel toegevoegd, een wens die al bij de aanschaf leefde en die het orgel voltooit.

In 2009 wordt dat gevierd met een concert. Erik-Jan van der Hel presenteert die avond zijn speciaal voor deze gelegenheid gecomponeerde Reil-Organboek. Hierin staan door hem zelf gecomponeerde orgelcomposities in 18e-eeuwse stijl.

Kistorgel

Van geheel andere orde, maar wat ik hier wel graag noem, is het houten kistorgel dat nog steeds regelmatig wordt gebruikt. In 2002 laat A. (Bram) Drop dit bij orgelbouwer Henk Klop te Garderen bouwen. In 2011 schenkt hij het aan de kerk tijdens een gemeenteavond.

Dispositie

Voor de volledigheid (en voor de liefhebbers) volgen hier de gegevens over de dispositie van het Reil-orgel.

Hoofdwerk (onderklavier): Praestant 8', Bourdon 16', Baarpijp 8', Quintadena 8', Octaaf 4", Quint 3', Fluit 4', Cornet III discant, Octaaf 2', Mixtuur III-IV bas/discant, Trompet 8' bas/discant, Vox Humana 8' bas/discant;

Rugwerk (bovenklavier): Praestant 4', Holpijp 8', Roerfluit 4', Octaaf 2', Gemshoorn 2', Sesquialter II, Dulciaan 8';

Pedaal: Subbas 16', Octaaf 8', Gedekt 8', Bazuin 16', Trompet 8'

Koppel hoofdwerk-rugwerk (schuifkoppel). Koppel pedaal-hoofdwerk Tremulant. Stemming Neidhardt

Slotzang

Een reeks onder de titel 'Waar de Heer een woning vindt' verdient een mooie afsluiting. Die vond ik in NLB 280 'De vreugde voert ons naar dit huis'. Zoekt u dit prachtige lied maar eens op. Op deze plek volsta ik met het citeren van de strofen 2 en 7 die in een notendop weergegeven vanuit welke intentie deze reeks is geschreven, n.l. verbonden met ons voorgeslacht en in vertrouwen op Gods blijvende kracht.

*Dit huis van hout en steen, dat lang
de stormen heeft doorstaan,
waar nog de wolk gebeden hangt
van wie zijn voorgegaan.*

*Dit huis slijt mét ons aan de tijd,
maar blijven zal de kracht
die wie hier schuilen verder leidt
tot alles is volbracht.*

Bronvermeldingen

- Rondom de Immanuelkerk, uitgave t.g.v. de renovatie van het kerkgebouw in 1979, door Ds. A. de Groot.
- Honderd jaar Gereformeerde kerk Ermelo, uitgave t.g.v. 100-jarige herdenking Doleantie in 1987 door Ds. A. de Groot en mw. T.J. Pitstra-de Jong.
- Tussen de hoeve en het maisveld, 126 jaar Gereformeerde kerk in Ermelo in 2013 door Herman Bouw.
- Folder, geschreven door Erik-Jan van der Hel over het Reil-orgel.
- Archief van de Gereformeerde kerk van Ermelo (13.5 Bouw en verbouw Immanuelkerk, inclusief orgels, meerdere dossiers) en ook de kerkbladenverzameling.
- Jaarverslagen van de Gereformeerde kerk te Ermelo 1920, 1921 en 1922
- Veluwse Kroniek (G. Huisman, Putten), 1999, zes artikelen over het Eeuwfeest Gereformeerde kerk van Ermelo.

Louis Godschalk

Dit artikel is als reeks is verschenen in Antenne 26^e jaargang, nrs. 12-14 en 16-20 in de maanden februari t/m juni 2021

0-0-0